

KIKNEK A VÁROSA SZEGED?

ADALÉKOK NAGYSZEGED ESZMÉJÉHEZ ÉS VIDÉKI ÉSZREVÉTELEK SZEGED NAGYVÁROSI SZEREPLÉSÉRŐL

A helyi napilapokban indítványoztam az ifjú Erdei Ferenc szétszórtan megjelent írásainak kötetbe gyűjtését. A Századunk 1931. évi kötetében megjelent királyhegyesi társadalomrajztól, a még húszon innen levő fiatal tudós nyomtatásban elsőként megjelent tanulmányától, a Népünk és Nyelvünk, a Válasz, a Magyarságtudomány, a Gondolat lapjain megjelent dolgozatain át a helyi lapokban, a Makói Független Újságban, az ugyancsak Makón és a végén éppen az ő szerkesztésében megjelent Várospolitikai Szemle hasábjain, jórészt névtelenül napvilágot látott, tehát tartalmi és stílusvizsgálattal agnoszkálандó cikkekig, nem átlagos munkásság gyümölcseit takaríthatná be egy ilyen gyűjtemény.

Az itt újraközölt írás, amely először a Délmagyarország 1938 karácsonyi számában jelent meg, különösen azért érdekes, mert azt a kérdést teszi föl, amelyre az idős Erdei utolsó művében, a Város és vidéke legterjedelmesebb fejezetében adta meg a feleletet. Már ebben a cikkében, mint kevéssel utóbb a Magyar város (1939) című könyvében is megfogalmazza az utolsó kötetének címében is kifejeződött nézetét: a városnak és vidékének megteremtendő — igazgatási, gazdasági és kulturális — egységét. A főlzabradulással, a tanácsrendszerrel és néhány azóta megtett lépéssel már közelebb jutottunk az ő javasolta megoldáshoz, de a tennivalókhöz még mindig tanulságos figyelmeztetések az ő írásai, egyebek közt ez az azóta feledésbe merült, de az újabb nyilvánosságot mindenképpen megérdemlő cikke is.

PÉTER LÁSZLÓ

Ahányféleképpen csak város lehet egy település, Szeged annyiféleképpen város.

A középkori város a barbár és paraszti vidéknek volt védett és kerített szigete, amely a falakon belül élte le életét, s nem sok ügyet vetett a vidékére. Ahhoz hasonlatosképpen, ahogy az antik városállamok, úgy termették és gyarapították a kultúrát, hogy elkerítették magukat a vidéküktől, és leigáztán azokat, urak lettek fölöttük. Szeged így is volt város. A vár és a palánk által kerített Szeged úri és polgári sziget volt a Tisza jobb oldalán, és a mai Alsó- és Felsőváros csak szolgálatára szegődött paraszt falu volt a palánkon kívül.

Ebben a szerepben éppúgy megállta helyét Szeged, mint nyugati testvérei. Erődítés volt és egyházi székhely, ezenkívül pedig élénk iparos és forgalmi hely, és szűk utcáiban éppolyan filiszter polgárok szorgoskodtak, mint akármely másik városban. Házakat és középületeket is emeltek éppoly városi ékességgel, mint másutt, csakhogy a török dúlások rommá tették őket.

A magyar várostípus, mely alföldi pusztáinkon nőtt, nem ilyen jelenség. Nem sziget, amelyet erődítés, templom és iparúzés vagy kereskedés hozott létre, hanem egy nagy terület mezőgazdaságának a központja, és ugyane terület őstermelő népességének a lakhelye. Ilyennek települtek vissza a török által elpusztított alföldi városok, és ilyenként alakult újra Szeged is.

A kun puszták végtelenségébe vészett a határa, s azokon a városban lakó gazdáknak a nyájai, ménesei és juhai legeltek kóbor szabadságban, s csak a város kö-

rüli *feketéken* szántottak-vetettek az Alsó- és Felsővárosban lakó gazdák. Most már nem sziget volt a város, hanem körülbelül *kétszázezer hold terület központja*. Ez a terület tartotta fön­n a várost, és viszont ezt a területet szolgálták a város összes intézményei, elsősorban a távoli földek gazdáinak a lakóházai.

Persze hozzátartozott ennek a nagy mezőgazdasági területnek az életéhez az ipar, kereskedés és igazgatás is, tehát ezek is kifejlődtek újra a városban, azonban nem adták többé a település okát és értelmét. Ezen az úton aztán odáig jutott a város, hogy pontosan olyan lett, mint a többi alföldi város. Amikor már nem csak csordák járták a pusztát, hanem eke alá fogták egy részét, és állandó szállásokat építettek a gazdaság céljaira, akkor is megmaradt a város a gazdák lakóhelyének és a nagy határ egyetlen településének. A tanya csak arra való volt, hogy menedéke legyen a jószágnak és a kinn dolgozó embernek, de lakóhelyül senki sem tekintette. *Mezőváros lett Szeged*, éppolyan, mint a többi alföldi városok, csak abban különbözött tőlük, hogy nagyobb vidéknek volt a városa, és ehhez képest több ipari, kereskedelmi, igazgatási, kulturális intézményt fejlesztett ki.

Amikor jött az *árvíz*, ilyen várost pusztított el, s amit helyébe emeltek, az csak külsőségeiben volt más, lényegében csak későbbben változott meg. *Újfalva tervvárost* akartak csinálni, de a régi Burgvárosokat tartották szem előtt, s ügyet sem vetettek arra, hogy milyen is Szeged lényege szerint.

Persze Szegedből nem lehetett sem tervváros, sem vissza nem térhetett a középkori mintára, hanem az új köntösben folytatta régi életét. Akkor kanyarodott új útra a város fejlődése, amikor a városi birtokpolitika megváltoztatta a tanyai ki­települések rendszerét. Addig az épített tanyát, akinek háza volt a városban és földje kinn a határban. De amikor bérbé adták a városi földeket, a szegény és vállalkozó bérlők mindentüket eladták a városban, s kitelepültek a határba a vissza nem térés szándékával. Nem tanyák lettek már ezek a bérlő telepek, mert az igazi tanya csak kiszálló helye a városban lakó termelőnek, hanem egy hatalmas kiterjedésű *szórványfalunak* vetették meg az alapját. A változás szembeötlő: addig tanya­rendszer vette körül Szegedet, mely minden szükségletével a városhoz kapcsolódott, ettől kezdve *falusi településsel* vette körül magát a város, melynek elemi szükség­leteit helyi igazgatási és egyéb szervek elégítették ki. Nem körutas vonalaival, ha­nem a vidékektől való elszakadással lett igazán hasonló Szeged a régi városhoz. Mert a nagy „tanyai” szórványfalu számára nem különleges gondoskodás volt a köz­pontok megteremtése, hanemi olcsó juttatás azért, hogy a város tulajdonképpen meg­szabadult tőlük. Ettől kezdve újra befele fordult a város élete, és nem olyan mező­városnak tekinti magát tovább, amely egy a tanyáival, hanem *nagyváros*, amely külön test vidékétől, és sokkal többet kap tőle, mint amennyit ad neki.

Ha azt is figyelembe vesszük, hogy ezek a szórványfaluk, amiket közönségesen „tanyáknak” neveznek, kiegészültek tömör falusi telepekkel is, mint *Rózske*, *Szent­mihálytelek*, *Szatymaz*, melyek Szeged hűbéres faluinak tekinthetők, s ehhez — még tovább menve — hozzávesszük azokat a közigazgatásilag is önálló falukat, amelyek Szeged vonzáskörében elhelyezkednek, mint *Dorozsmát*, *Sándorfalvát*, *Algyőt*, *Tápét* és *Szöregét*, akkor előttünk áll a *nagyváros*, amely önállóan nő és fejlődik, s már nem érzi szükségének azt, hogy vonzásterületének a gondjait megossa.

Szeged nagyváros lett, s erre a szintre vidéke segítette föl, de ettől a vidéktől azután megszabadította magát a város. Csak egy konkrét példára hivatkozom. A hő­mezővásárhelyi tanyai gazda vagy a kecskeméti homoki gyümölcsstermelő: *városi* ember, s annak ellenére, hogy a tanyán termel, olyan egyéniségeket szült, mint B. Tóth Ferenc, Csókás József, Mathiász János, Ungvári József vagy a kútalapító Nagy András; viszont a szegedi tanyai ember az a homokpusztai kínlódó lett, amilyenek Tömörkény és Móra megrajzolja őket.

Mindez nem vád a Szeged vidéki ember részéről, hanem olyan ténymegállapítás, amelynek következményeit a Nagyszeged államnak szövögetésénél le kell vonni a szegedi városépítőknél.

Mert ma olyan nagyváros Szeged, amely mint város csak a Szeged belterüle-

tiéké. Az első öv az lakótelep öv, amely a körtöltésen kívül körülveszi a várost. Ezek szegedieknek tudhatják magukat, munkájuk Szegedet is gyarapítja, azonban lakóhelyük mit sem érez a nagyváros előnyeiből. A másik öv a közvetlenül csatlakozó *önálló faluké*. Tápé, Dorozsma és Szőreg, ezek legalább a saját háztartásukban élnek, és nem az adóik befizetésénél csatlakoznak meg, hanem abban a forgalomban, amit Szegeddel folytatnak. Helyzetük még a legjobb. Nem szegediek, de a város egy kicsit az övék is. Legrosszabb a helyzete a „tanyaiaknak”, akár a *tömör tanyafalukban*, Rószkén, Szentmihályteleken, Szatymazon vagy a központokban laknak, akár a távoli szórványokban. Terheik szerint szegediek, tehát városiak, napi életük szerint pedig szétszórt faluk lakói vagy éppen pusztaiak.

Szeged természetesen még egy nagyobb körnek is a városa. Vidékéhez tartozik mindaz a terület, amely bizonyos szükségleteit csak Szegeden elégítheti ki. *Baja, Kecskemét és Békéscsaba vonaláig az egész Dél-Magyarország Szegednek a vidéke igen sok vonatkozásban*, azonban ez a város—vidék összekapcsolódás már nem olyan veszedelmes, mint a közvetlen vidékkel való összefüggés. Itt önkormányzó és nagymértékben önálló testületek közlekednek egymással, és semmilyen vonatkozásban nincs kiszolgáltatva ez a vidék Szegednek, a nagyvárosnak. Kap tőlük *nyers javakat és embereket*, s viszont eljuttat hozzájuk *kész árukat és a kultúra minden javait*. Ez egészséges és meglehetősen jól rendezett összekapcsolódás, és azt eredményezi, hogy arányos csereforgalom alapján Szeged mint nagyváros *Makóé, Halasé és Félégyházáé is*, viszont Szeged a vidékének tekintheti ezeket, melyekkel közösek a nagyvárosi szerepéből előálló javai.

Nagyszeged kérdésénél csak a közeli faluk és a szegedi „tanyák” esetében válik kérdésessé, hogy vajon az övék is Szeged. Most Szeged elsősorban a magáé, másodsorban egyenrangú forgalom révén a távolabbi kisebb városoké. Hogy ezek is legyen, annak súlyos közigazgatási és városépítési akadályai vannak. Közigazgatási az, hogy a szegedi „tanyák” egy jogi test Szegeddel, viszont különálló és alsóbb rendű település, tehát minden közszolgáltatásnál háttérbe szorulnak. A környező önálló faluk pedig településileg csaknem összenőttek Szegeddel, viszont közigazgatásilag egy részük a dorozsmai járáshoz, más részük a torontáli járáshoz tartozik, amely tovább Szenteshhez és Makóhoz kapcsolja őket harmadfokon. A *városépítési akadály* pedig az, hogy Szeged csak városépítési tervet dolgozhat ki, s ebből kimaradnak „tanyai” falui, és a környező önálló faluk. S ha már Szeged városi területét teljesen rendezte volna, akkor is vidéki vonatkozásai a legrendezetlenebbek maradnának.

Nagyszeged eszméjénél tehát az első tennivaló egy olyan közigazgatási rendezés, amely úgy kapcsolja egybe a város körüli tanyai vagy nem tanyai falukat, hogy azok kapnak ugyan igazgatási és költségvetési önállóságot, azonban egymás közti összefüggésükben egy nagyobb közigazgatási egységet alkotnak: Nagyszeged törvényhatóságát.

Ha már ez a közigazgatási rendezés megvan, akkor lehet városrendezést csinálni nemcsak Szeged belterületére, hanem az egész Nagyszeged területére, s aki ismeri a modern városrendezés szempontjait, az meg fogja érteni, hogy másképp nem is lehet várostervet csinálni, mint így.

Ha mindez megtörtént, akkor Szeged valóban azoké lett, akik fönttartják, és akiknek minden joguk megvan arra, hogy ezt a várost a magukénak mondhassák.